

Володимир МАРТИНЮК

І ЕОІ А НЕЕААІ АА АЕІ І І І ²×І І - ААÇІ АЕЕ ААДÆААЕ: І АОЕІ АА І АҤДОІ ООААІ І В ОА І ОІ ЕА НО×ААІ І АІ НОАІ О

У статті обґрунтовано значення та місце митної складової в системі економічної безпеки держави. Ідентифіковано та згруповано основні чинники в митній сфері, що впливають на стан економічної безпеки держави. Запропонована методика розрахунку індикаторів і на основі них проведена оцінка сучасного стану митної складової фінансової безпеки держави.

The reasonably importance and place of the customs component in the system of economic security are presented. The main factors which affect the economic security of the state in the customs sphere are identified and grouped. The method of indicators calculation is proposed. The estimation of current state of the customs component of financial security based on indicators is considered.

У сучасних умовах безпека становить ключову складову економічної політики будь-якої держави. Особливо вона є актуальною для країн, які не завершивши складних ринкових трансформацій, гостро відчували на собі наслідки світової фінансової кризи. До таких країн належить і Україна, яка за оцінками Європейського банку реконструкції та розвитку, найбільше потерпіла від економічної кризи серед країн Центральної та Східної Європи [1]. Все це посилює актуальність наукових досліджень спрямованих на пошук шляхів та напрямів підвищення рівня економічної безпеки (ЕКБ) нашої держави.

Проблема забезпечення належного рівня ЕКБ України – багатоаспектна, тому всі сучасні антикризові заходи повинні формуватися, виходячи із глобальної цілі – забезпечення ЕКБ держави. Наукові дослідження даної проблематики почали проводитися з початку 90-х років ХХ століття, у зв'язку з появою низки новітніх загроз для ЕКБ України та її регіонів. Тому поняття ЕКБ держави, її регіонів та окремих суб'єктів господарювання на сьогоднішній час знаходиться в стані наукового обґрунтування.

Термін ЕКБ держави виникає під впливом глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків і спершу використовувалося на рівні міжнародних економічних відносин як сукупність окремих кількісних і якісних характеристик окремих країн [2]. Офіційного статусу термін “економічна безпека” набув 1985 року, коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція “Міжнародна економічна безпека”. У ній відзначалося необхідність сприяння забезпеченню міжнародної ЕКБ з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни [3].

В 90-х роках ХХ століття такими вітчизняними вченими як Барановским О.І., Білько І.Ф., Гейцем В.М., Жалілом Я.А., Кваснюком Б.С., Мунтіяном В.І., Недіним І.В., Пирожковим С.І., Сухоруковим А.І., Шлемко В.Т. був сформульований теоретико-методологічний підхід, який підходив до розуміння поняття ЕКБ як стану захищеності відповідної системи або інтересів суб'єкта (держави, суспільства, підприємства, особи). Такі наукові підходи до трактування сутності ЕКБ підтримувалися і російськими науковцями: Львовом Д.С., Кукліним О.А., Мизіним А.Л., Каліною О.В. Сенчаговим В.К. Татаркіним О.І. і певною мірою базувалися на наукових дослідженнях закордонних вчених Д. Олея, Дж. Р. Голдена, Р. Келлі, Ж. Абена, Й. Кукулка та А. Ротфельда.

Метою даної статті є наукове обґрунтування сутності, значення та місця митної складової в системі ЕКБ держави, а також формування методологічного підґрунтя для кількісної оцінки стану митної безпеки держави.

Наукові дослідження проблем ЕКБ в ХХІ столітті наполягають на неприпустимості розуміння сутності безпеки як “стану захищеності”. І одні, з теоретико-філософської точки зору, пропонують розглядати поняття безпека як сукупність умов існування суб'єкта, що контролюються ним [4]. Інші, на основі інституціонального підходу, виділяють сутність безпеки в умовах діяльності суб'єкта, що характеризується сукупністю умов, за яких забезпечується здатність держави і суспільства до самозбереження і розвитку [2].

Не дивлячись на існування двох концептуальних підходів у трактуванні змісту поняття “безпека”, поза сумнівом залишається методологія дослідження. Безпека – це синергетичне поняття, яке комплексно відображає узагальнений стан її складових і досліджувати яке необхідно через систему

індикаторів, національних економічних інтересів, чинників та загроз. ЕКБ є однією із складових частин національної безпеки. Крім неї в дане багатогранне поняття входять геополітична, військова, інформаційна, екологічна та демографічна безпека. В свою чергу, ЕКБ відображає причинно-наслідкові зв'язки між економічною могутністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою і має власну структуру.

Одним із пріоритетних напрямів забезпечення ЕКБ України повинно стати посилення уваги до стану всіх складових, що формують рівень ЕКБ, в тому числі і до митної складової. Дослідження митної складової ЕКБ держави як важливої соціально-економічної характеристики економічної системи вимагає розкриття її внутрішньої природи, з'ясування чинників, загроз, індикаторів, національних економічних інтересів у цій сфері, а також вивчення її місця та діалектичного взаємозв'язку з поняттями національна, економічна та фінансова безпека.

Наукове обґрунтування поняття “митна безпека держави” зроблена в працях Іващук І.О., Конєва Ю.Д., Пашка П.В., Пісной П.Я., Скороход О.І. У наукових дослідженнях зазначених авторів дано визначення поняттю “митна безпека держави”, зокрема як стану захищеності національних інтересів, забезпечення та реалізація яких покладено на митні адміністрації країни, що дозволяє незалежно від будь-яких зовнішніх та внутрішніх загроз забезпечити здійснення митної справи [5]. Однак, поза увагою, поки що, залишається методологія оцінки рівня митної безпеки держави.

В науковій полеміці щодо місця поняття “митна безпека держави” в структурі ЕКБ, ми є прихильниками думки про недоцільність “клонування” різновидів ЕКБ, оскільки навіть в пожежній безпеці є потужна економічна природа. Натомість, науковий пошук доцільно спрямовувати на окремі складові дев'яти основних підвидів ЕКБ: виробничої, енергетичної, фінансової, зовнішньоекономічної, транспортної, продовольчої, інноваційної та соціальної безпеки. Таким чином, митна, разом з бюджетною, фіскальною, податковою є складовими фінансової безпеки держави.

Митна складова відіграє одну з ключових ролей в процесі забезпечення ЕКБ держави в цілому та фінансової безпеки зокрема, оскільки спрямована на захист національних економічних інтересів в зовнішньоекономічній та фінансовій сфері одночасно. Особливості сучасного етапу, зокрема фінансово-економічна криза і сповільнення ринкових трансформацій породжують велику кількість чинників в митній сфері, що формують рівень ЕКБ та виводять ситуацію в державі та її регіонах за безпечні межі. Загалом, проблема забезпечення ЕКБ для свого вирішення потребує аналізу всіх внутрішніх і зовнішніх чинників впливу. Внаслідок все більш зростаючого значення митної складової ЕКБ необхідно виявляти і проводити нейтралізацію дестабілізуючих факторів на всіх ієрархічних рівнях.

Під чинниками ЕКБ слід розглядати економічні процеси та явища, що формують рівень ЕКБ на макро-, мезо- та мікрорівнях, та впливають на основні структурні пропорції народногосподарського комплексу країни. До основних чинників в митній сфері, що впливають на стан ЕКБ можна віднести:

- порядок на митному кордоні – оскільки саме кордон є індикатором, який відображає порядок в цілій державі і наведення порядку на ньому першочергово впливає на стан боротьби з контрабандою та порушенням митних правил;
 - ефективність роботи митних органів – від виконання покладених на митні органи завдань залежить наповненість дохідної частини державного бюджету, ділова активність та довіра з боку іноземних інвесторів;
 - застосування заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання;
 - законодавче забезпечення, стан якого ми аналізували в своїх попередніх публікаціях [6].
- На рис. 1 згруповані основні чинники ЕКБ держави.

Перевищення порогових значень по наведених чинниках перероджує їх у фактори дестабілізації економічної ситуації в державі, що є причинами виникнення і розвитку кризових економічних явищ та створює загрозу для сталого економічного розвитку всієї країни. Іншим словами, одні і ті ж економічні явища і процеси, в одних випадках виступають чинниками ЕКБ – якщо вони позитивно впливають на економічний стан країни, а при зміні позитивного впливу на негативний перетворюються на загрози ЕКБ держави [7].

Щодо методики оцінки рівня ЕКБ держави та її окремих складових, то сьогодні, найбільшої популярності на практиці, а також у працях вітчизняних та зарубіжних науковців [8–10] набув метод індикативного аналізу – як один з найбільш ефективних підходів до визначення рівня ЕКБ. Індикативний аналіз ЕКБ здійснюється шляхом співставлення фактичних і порогових значень індикаторів ЕКБ та її складових, на макро- та мезорівнях. Це дає можливість визначити економічний стан та прорангувати

його за ступенем наближеності до кризової ситуації. В умовах, коли величина хоча б одного з індикаторів виходить за межі порогових значень, створюється ситуація передкризового або кризового стану. Прийнятний рівень ЕКБ досягається при умові, що всі індикатори знаходяться в межах своїх порогових значень, оскільки за цими межами економічна система країни втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішніх ринках, стає об'єктом імпортої експансії, піддається негативному впливу корупції, криміналу, страждає від внутрішнього та зовнішнього розкрадання національного багатства.

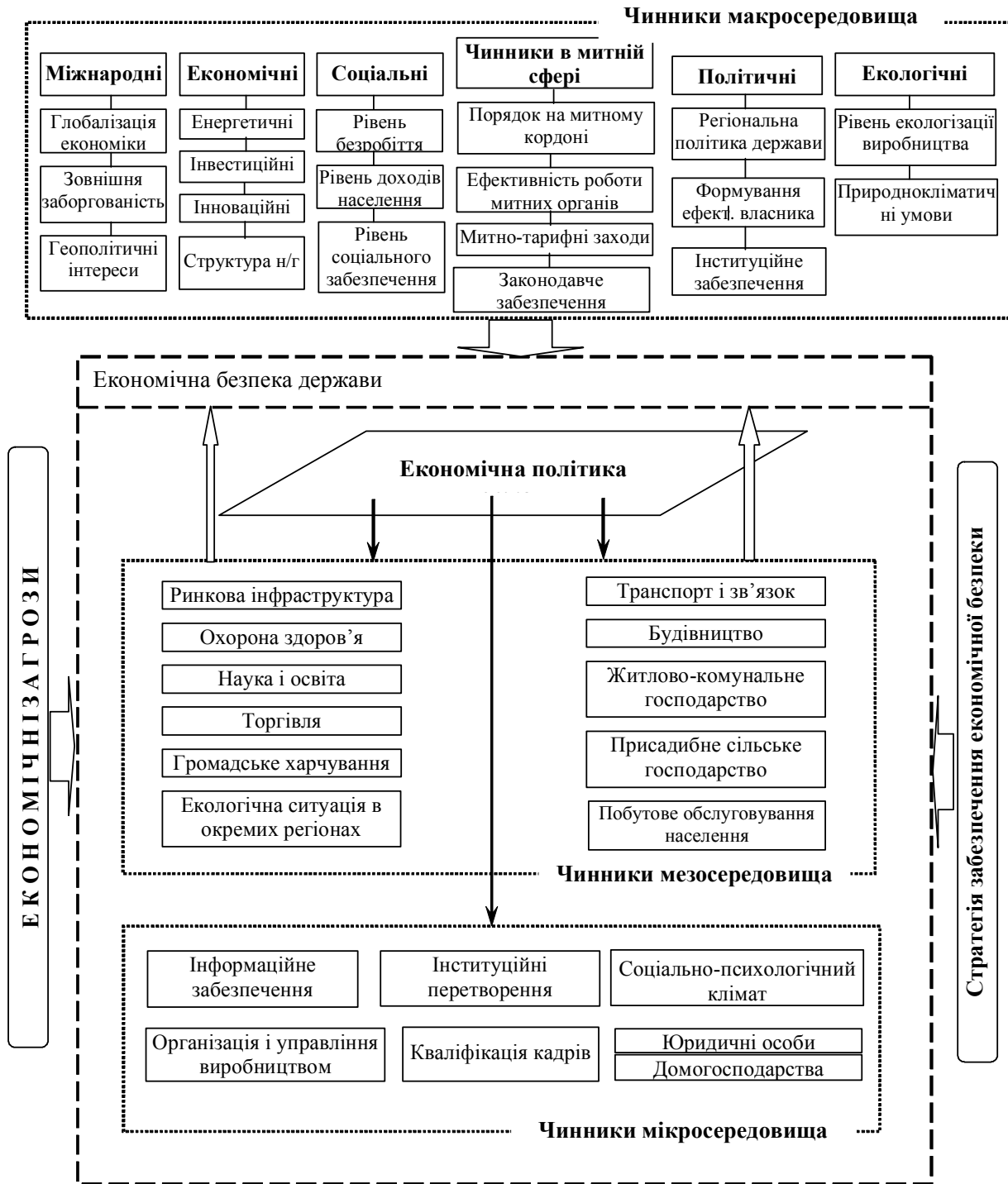

Рис. 1. Чинники економічної безпеки держави

В процесі використання методики індикативного аналізу, або інших методичних підходів, стан ЕКБ необхідно досліджувати через систему статистичних показників (індикаторів ЕКБ) та критеріїв ЕКБ. В [11] зазначається, що індикатори ЕКБ – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері. На нашу думку, крім повної характеристики, індикатори ЕКБ повинні володіти циклічною чутливістю, щоб зміна значення індикатора однозначно вказувала на зміну тенденції в розвитку окремої складової національної економіки. Під критеріями ЕКБ розглядають реальні статистичні показники, за якими здійснюється оцінка стану економіки країни з точки зору забезпечення її сталого розвитку [11].

У сукупності індикаторів, що використовують для оцінки ЕКБ держави та її складових, доцільно виділяти три їх типи:

- інтегральні показники ЕКБ – узагальнюючі показники, на основі яких роблять висновки про рівень ЕКБ держави та його зміну, а також про стан окремих складових ЕКБ;
- показники критеріального типу – показники, які безпосередньо формують інтегральні і відіграють роль індикаторів загроз ЕКБ. Дана група показників може також називатися показниками I-го рівня;
- додаткові показники моніторингу загроз ЕКБ, які опосередковано відображають стан економічних загроз.

Ще одна дискусія між науковцями, що працюють у даному напрямку, розгорнулася з приводу кількості індикаторів, які слід використовувати для оцінки безпеки економічного стану держави та її окремих регіонів.

Оскільки предметом нашого дослідження виступає митна система держави, то в табл. 1 згрупуємо індикатори митної складової фінансової безпеки держави, які доцільно враховувати при інтегральній оцінці стану ЕКБ країни. Критеріальні показники по інших складових ЕКБ ми наводили в своїх попередніх дослідженнях [12].

Таблиця 1

Індикатори митної складової фінансової безпеки держави

Види індикаторів	Показники
Показники критеріального типу	Номінальний рівень митного навантаження на економіку; реальний рівень митного навантаження на економіку; митне навантаження на суб'єктів ЗЕД; частка оподаткованого товарообігу; ефективний рівень митного захисту; питома вага митних платежів в структурі доходів Державного (Зведеного) бюджету України; середньоденне перерахування митних платежів; виконання плану надходжень митних платежів до бюджету; умовні нарахування митних платежів; кількість зафіксованих випадків контрабанди та порушення митних правил; кількість пільг та обсяги втрат бюджету від їх надання.
Додаткові показники моніторингу загроз ЕКБ	Оподатковуваний товарообіг; обсяги оформлених вантажів; середньоденне перерахування митних платежів.

Для числової характеристики фінансової безпеки окремі індикатори митної складової пропонується розраховувати згідно табл. 2.

Висновки про стан фінансової безпеки держави в цілому будуть робитися на основі величини $\sum_{i=1}^n F_{jt}$, де $i (1...n)$ – кількість показників, що характеризують дану сферу (табл. 1.2); j – територія (область, регіон) для якої проводяться розрахунки; t – проміжок часу (рік, квартал), за який проводиться дослідження.

Методика розрахунку окремих індикаторів митної складової фінансової безпеки

Показники	Зміст показника	Спосіб розрахунку
M_N	Номінальний рівень митного навантаження на економіку (M_N), %	$M_N = \frac{M}{ВВП} \cdot 100$
<i>де M – надходження до державного бюджету від митних платежів; ВВП – валовий внутрішній продукт.</i>		
M_R	Реальний рівень митного навантаження на економіку (M_R), %	$M_R = \frac{M}{ВВП - P - D} \cdot 100$
<i>де P – продукція підприємств, що володіють пільгами; D – продукція домогосподарств.</i>		
M_{ZED}	Митне навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (M_{ZED})	$M_{ZED} = \frac{M}{K_{ZED}}$
<i>де K_{ZED} – кількість суб'єктів, що здійснюють ЗЕД</i>		
T_o	Частка оподаткованого товарообігу в загальній його сумі, % (T_o)	$T_o = \frac{O_m}{T} \cdot 100$
<i>де O_m – оподатковуваний товарообіг; T – загальна сума товарообігу.</i>		

На основі запропонованих формул (див табл. 2) та статистичної інформації про основні підсумки роботи Державної митної служби України та стан соціально-економічного розвитку України, розрахуємо основні індикатори митної складової фінансової безпеки України (рис. 2).

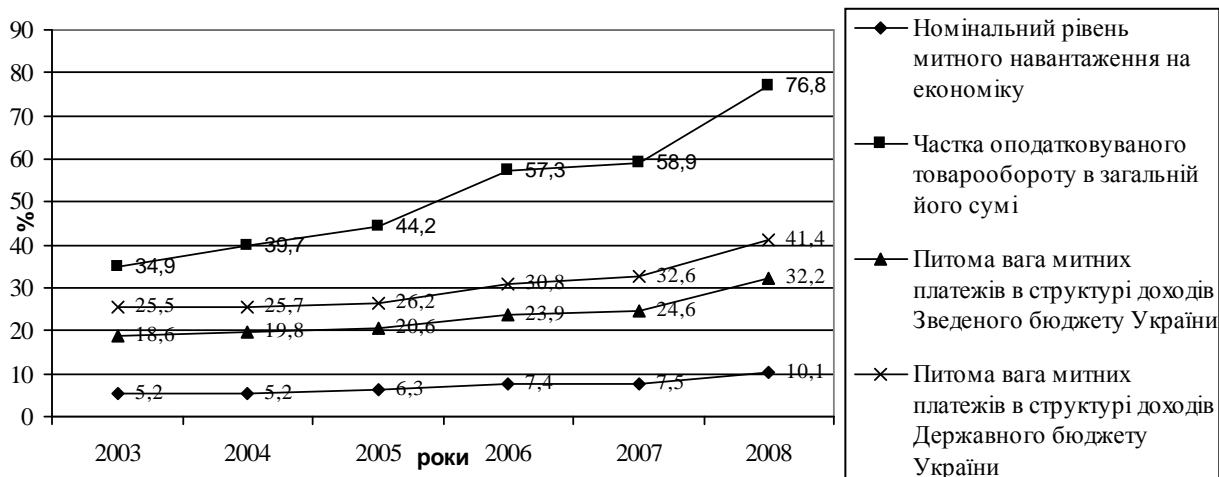

Рис. 2. Динаміка основних індикаторів митної складової фінансової безпеки держави, %

Як видно з рисунку, останніми роками спостерігається поступове зростання митного навантаження на національну економіку з 5,2 % в 2003 році до 10,1% в 2008 році. Також, в аналізованому періоді спостерігалася тенденція поступового збільшення долі митних платежів в дохідній частині Державного та Зведеного бюджету України, що свідчить про підвищення ролі митних органів у формуванні бюджету. Позитивним можна вважати і зростання частки оподаткованого товарообігу в загальній сумі зовнішньоторговельного обороту з 34,9 % у 2003 році до 76,8 % в 2008 році. Для порівняння доля митних платежів в дохідній частині бюджету Російської Федерації в 2004 році становила 41,6 %, а питома вага митних платежів в складі ВВП – 7,3%.

Підводячи підсумки слід відмітити:

1. В сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності одним із пріоритетних напрямів забезпечення ЕКБ України повинно стати посилення уваги до стану всіх складових ЕКБ, в тому числі і до митної.
2. Митна складова відіграє одну з ключових ролей в процесі забезпечення ЕКБ держави в цілому та фінансової безпеки зокрема, оскільки спрямована на захист національних економічних інтересів в зовнішньоекономічній та фінансовій сфері одночасно.
3. Проведений аналіз динаміки основних індикаторів митної складової ЕКБ, дозволяє зробити висновок про зростання ролі та впливу митної системи на стан національної економіки.
4. В процесі подальших наукових досліджень ґрунтовнішого вивчення вимагають існуючі взаємозв'язки між індикаторами митної складової та індикаторами інших складових ЕКБ.

Література

1. Україна найбільше у Східній Європі постраждала від кризи : [Електронний ресурс] / Офіційний сайт телеканалу "1+1". – Режим доступу : <http://tsn.ua/ua/ukrayina/ukrayina-naibilshe-u-shidnii-yevropi-postrazhdala-vid-krizi.html>.
2. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави: дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.08 / Колісник Олег Ярославович. – Тернопіль, 2009. – 237 с.
3. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
4. Иващенко Г. В. О понятии "безопасность" [Електронний ресурс] / Г. В. Иващенко // Теоретический журнал CREDO. – 2000. – № (6) 24. – Режим доступу: <http://www.orenburg.ru/culture/credo/24/5.html>.
5. Пашко П. В. Понятійний апарат системи забезпечення митної безпекоспроможності / П. В. Пашко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4(94). – С. 62–68.
6. Крисоватий А. І. Економічний зміст та складові митної системи держави / А. І. Крисоватий, В. П. Мартинюк // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 29–38.
7. Мартинюк В. П. Фіскальна безпека держави: індикатори, загрози та основи моніторингу / В. П. Мартинюк, О. В. Баранецька // Наукові записки Острозької академії. – 2007. – Серія: Економіка. – Випуск 9. – Ч. 1. – С. 186–195.
8. Сухоруков А. І. Програмно-цільовий підхід до забезпечення економічної безпеки України / А. І. Сухоруков // Стратегія економічного розвитку України. – К.: Інститут стратегічних досліджень НАН України, 2000. – Випуск II–III. – С. 14–21.
9. Влияние энергетического фактора на экономическую безопасность регионов Российской Федерации / [В. Г. Благодатський, Л. Л. Богатырев, В. В. Башуев, Н. И. Воропай и др.]; под ред. А. И. Татаркина. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1998. – 197 с.
10. Научно-технологическая безопасность регионов России: методические подходы и результаты диагностики / [Татаркин А. И., Львов Д. С., Куклин А. А., Мызин А. Л., Буланов В. Я. и др.]; отв. ред. А. И. Татаркин, А. А. Куклин. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000. – 414 с.
11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено наказом Міністерства економіки України від 2 березня 2007 року № 60 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980.
12. Мартинюк В. П. Інституційні зміни у сфері господарювання та їх вплив на показники економічної безпеки: дис. ... кандидата економічних наук : 21.04.01 / Мартинюк Володимир Петрович. – Тернопіль, 2001. – 235 с.